

A

Szabolcs-Szatmári Szemle

1981. (XVI.) évfolyamának

t a r t a l o m m u t a t ó j a

SIKLÓS MÁRIA:

A nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház újjáépítése

A Móricz Zsigmond Színház az 1979-es nyári szünet kezdetével zárta be kapuit az épület felújítása miatt.

Ma, 1981 júliusában a műszaki átadás-átvételi eljárás munkálatai vannak folyamatban. Ez azt jelenti, hogy az üzembe helyezés, a műszaki próbák után megkezdődhet a színészek, rendezők munkája is és a színház ez év végén ismét fogadhatja a kultúrát, színjátszást kedvelő közönséget.

Mi is történt az elmúlt két évben?

Szabolcs-Szatmár megye vezetősége 1979-ben fogadta el azt a régi igényt kielégíteni akaró határozatot, hogy Nyíregyházán a Móricz Zsigmond Színház épületében önálló színházi társulat alakuljon, valamennyi szükséges feltétel megteremtésével. Első pillanatban ez az elhatározás egyáltalán nem tűnik különösebben nagyobb horderejűnek, ha azt nézzük, hogy adva van egy színház, ahol eddig is rendszeresen tartottak előadásokat.

A feladat lényege jól körvonalazható, ha röviden visszapillantunk az épület múltjára.

Nyíregyházán a színjátszás története az írásos emlékek alapján 1844-ig vezethető vissza.

A különböző öntevékeny körök és a vendégszínházi társulatok alkalmi helyeken nyomorúságos körülmények között játszottak, egészen 1894-ig, amikor Alpár Ignác tervei alapján felépült, a mai színház magját képező „kőszínház”.

Feltehetően anyagi okokból, de nem ellentmondásban a város igényeivel az 500 fő körüli befogadóképességű színház méretei szerények voltak.

A nézőteret ma körbefogó oldalszárnyak csak részben voltak meg, s majdnem teljes egészében hiányoztak a színpadhoz kapcsolódó üzemi egységek.

A díszletek készítése, tárolása épületen kívül történt és az egymást váltó társulatok kulturált elhelyezésére sem fordítottak különösebb gondot. Ez a jelenség általánosan megfigyelhető a korabeli színházaknál. Oka egyrészt az, hogy sokkal kisebb volt a társulatok létszáma. Kevesebb volt az adminisztráció és a műszaki dolgozó, másrészt jóval alacsonyabbak voltak a szociális igények.

Mindezek mellett az épület a fogadó színház funkcióját töltötte be és egészen az 50-es évek végéig eredeti formájában adott otthont a vendég színtársulatoknak. Az épület ekkorra már annyira megrongálódott és elavult, hogy az átépítés elkerülhetetlenné vált.

A Középterület-tervező Vállalat tervei szerint átalakított és bővített színház a radikális felújítás ellenére a fogadó színház funkcióját tölti be az 1960-as átadás után is

Az önálló társulat létrehozásának igénye csak a későbbi években merült fel.

A megyei tanács vb 1979. évi döntése után először is azt kellett megvizsgálni, hogy a társulat alapításán, ill. megszervezésén kívül melyek azok az elvárások, amelyeket az épületnek még biztosítani kellene.

Először is az önálló társulat azt jelenti, hogy a színház üzemi szárnyában otthont kell adni a színpadi munkát közvetlenül és közvetve szolgáló valamennyi munkafolyamatnak.

A közvetlen színpadi munka fogalomkörébe tartozik a színészek, műszaki dolgozók elhelyezése és a színpadi díszletezéshez szükséges napi díszletek, kellékek tárolóhelyeinek biztosítása. Lényegében itt húzhatunk határt a fogadó színháznál, mert minden mást, ami a színjátszáshoz szükséges (próbalehetőségek, jelmez, díszletezés, tárolás stb.) a vendégtársulat anyaszínháza adja. Így érthetővé válik rögtön, hogy amikor a megye az önálló társulat megalapítása mellett foglalt állást, az általános korszerűsítés mellett az épület bővítésével is számolt.

Egy olyan rekonstrukciós program kidolgozása volt a cél, amely lehetővé teszi az elvégzendő munkák szakaszolását és ezen felül a meglévő színházépület legkésőbbi, 1981. évi ismételt megnyitását. Ez az igény — noha teljesen indokolt volt — nem tűnt túl reálisnak.

Ha megnézzük régi színházaink felújítását, az általános tapasztalat sajnos az, hogy az építkezések a tervezett viszonylag nagy átfutási időhöz képest is elhúzódnak. Rendhagyó intézkedésekre volt szükség, s ezek jelen esetben nem maradtak el.

Röviden összefoglalva a következők történtek:

- 1979 júniusában a rekonstrukció tervezési programjának kidolgozására a megyei tanács művelődési osztálya ismét vállalatunkat, a Középület-tervező Vállalatot bízta meg.
- A bővítés lehetőségeinek meghatározása után augusztusban tervezési programot dolgoztunk ki, amit a megye vezetősége szeptemberben jóváhagyott.
- A jóváhagyást követően formális megállapodások helyett Gyuró Imre megyei elnökhelyettes közvetlen döntései mellett, valamennyi közreműködő fél valóban rugalmas és segíteni akaró hozzáállásának következtében a Szabolcs-Szatmár megyei Építő- és Szerelőipari Vállalat a KÖZTI előtervei alapján a kiviteli munkákat már 1980 januárjában megkezdte.
- A Kommunális Beruházási Vállalat megbízásából 1980 januárjában elkészítettük a rekonstrukció beruházási programját, amelyet március hónapban a Szabolcs-Szatmár megyei vb elfogadott.

A közel százmilliós nagyságrendű munka a meglévő épület felújítását tartalmazta a színház gazdasági udvarának beépítésével. A rekonstrukció I. ütemében a jelenlegi színház felújítási munkái készülnek el, amelyek a megalakuló társulat munkáját ideiglenes körülmények között biztosítják egészen a II. ütem toldaléképületének 1983-ra tervezett felépüléséig.

- Vállalásainknak megfelelően a meglévő épület kiviteli tervei szakaszolt tervszolgáltatással készültek el 1980 júniusáig a NYÍRTERV altervezői közreműködésével.
- 1981 tavaszára a II. ütem tervezése fejeződött be. Az új beépítés kivitelezési kezdési határideje 1981. június hó. Az udvar egy- és háromszintes beépítése a díszlettárat, a stúdiójátékra is alkalmas próbatermet, korrepetítori és próbaszobákat, színészklubot, a művészeti és gazdasági vezetés, adminisztráció

irodáit, jelmezvarrodát, továbbá kisebb raktárakat és gépészeti tereket foglal magába.

A program alapján tehát olyan helyiségeket, melyeknél a színpadi közvetlen kapcsolat nem elsődleges követelmény. A színészklub kivételével — mely társalgó formájában átmenetileg a színházépületben lesz található — a fentebb felsorolt egységek pótlásáról a II. ütem elkészüléséig természetesen gondoskodni kell.

A színház díszletkészítő műhelyei, díszlet- és kellékraktárai végleges elhelyezéssel a már átalakítás alatt álló, Nagyszálláson megvásárolt egykori szeszgyár épületében nyernek kialakítást.

A meglévő színházépületnél a 60-as években történt felújítás miatt említésre méltó alaprajzi vagy szerkezeti változtatást nem kellett eszközölni, illetve ez értelmetlen lett volna az anyagi és időbeli kihatás miatt.

Mindezek ellenére a másfél éves kivitelezési idő alatt a 20 év előtti felújítás óta üzemelő épületben elég teendő akadt.

- Felújításra került, ill. cserélve lett a színház valamennyi gépészeti, elektromos berendezése.

Ezen belül változott a hőenergia ellátásának módja. Az épület a szomszédos rendőrség pincéjében alakult hőközponton keresztül távvezetéken kapja a fűtési energiát. A nézőtér levegője légkondicionált lesz. Jelentős változtatások történtek a színpadtéren belül, ahol a berendezéseket részben az elavultság miatt, részben a tűz- és balesetveszély miatt egészében cserélni kellett. Biztonságos acélszerkezetű zsinórpaddás, kényelmes közlekedők, munkakarzatok és világítási hidak kerültek a régi faszervezetek helyébe. A színházterem hangosítását, illetve a színpadi üzemeléshez elengedhetetlenül szükséges hang- és fényjelzéses összeköttetéseket korszerű elektroakusztikai berendezések biztosítják.

Végül, de nem utolsósorban jellemezném azokat a belsőépítészeti munkákat, amelyek a felújítás során készülnek el.

Az épületbelső 60-as években történt átalakítása után — különösen a nézőtérnél — jelentős változásokon ment keresztül, az Alpár Ignác féle felfogáshoz képest. Ezt részben a komfortigények megváltozása, részben a 60-as évek építészeti szemlélete magyarázza. Az épület nem műemlék, de az átalakítások után is megőrizte egyszerű belső tereit, és színvonalasan alkalmazkodott a régi klasszicizáló formákhoz.

A belső terekben a jelenlegi átalakítás elsősorban a burkolatok, bútorok, világítótestek kicserélésére, átfogalmazására koncentrált.

A színházteremben igényes anyagokat alkalmaztunk. Az oldalfalak barna tónusú textilburkolata, a narancs kárpitozású székek színharmóniája kényelmesebbé, atmoszférájában kellemesebbé teszi az íves alaprajzú 500 főt befogadó termet. A belső látványt színvonalasan egészítik ki az iparművész által készített sárgaréz anyagú világítótestek.

Az előcsarnokban, a társalgóban és a büfében a berendezés látványos, „játékos” elemeiként kerülnek elhelyezésre a nagy bronz színű tükrök, melyek a tört fehér színű boltíves terek látványát megsokszorozva verik vissza. Az oldalfolyosókon elhelyezett vitrinek, melyek alkalmasak a színház történetének képekben való bemutatására, nemcsak a belső teret, de a színházlátogató közönség ismereteit is gazdagítják.

A rekonstrukció terveit Siklós Mária építész, Schinagl Gábor belsőépítész, Főző Károlyné statikus, Szücs Károly elektromos, Klinda László gépész és Strack Lőrinc színpadtechnológiai tervezők készítették, valamint Nagylucskay László gépésztervező a NYÍRTERV altervezésében.

A SZÍNHÁZ ÉNNEPÉLVES MEGNYITÁSA.
Felémelt helyárák.
 1894. évi NYÍREGYHÁZI SZÍNHÁZ.
 Kétféle, 1894. február 6-án a színház énekpélvény megnyitását előlta.
HUNYADI NYITÁNY,
 elsője Henry Gyula és szerkeze,
MULT és JELEN.
 Szereplők: ...
APOTHEOSIS
 nagy színházi előadás, leosztás a színház énekpélvényében.
A szigetvári vértanúk
 első előadás. Szereplők: ...
A csikós
 első előadás. Szereplők: ...
LEMONDÁS.

Selyemre nyomott színlap (1894)

VÁROSI SZÍNHÁZ
 igazgató: OULYÁS MONTÉNÉ
Megnyitó előadás
Az első tavasz
Töltőtoll
Vig özvegy
A szent láng
Helyárák:

Városi színház plakátja (1931)

MARGÓCSY JÓZSEF:

Adalékok a megyei színjátszás történetéhez

A nyíregyházi, vagy pontosabban: a megyeszékhelyi színjátszással még viszonylag kevesen foglalkoztak. Ilyen célú *összefoglalást* Páll Géza készített, elsősorban a *nyíregyházi* színház történetének felvázolása kapcsán, a Kelet-Magyarországban nyolc folytatásban 1980 nyarán. Nagy erénye, hogy az újságokban levő híradásokra támaszkodik: ez a forrás nagyon sokszor egyébként is az egyetlen vallomás a régi múlt színházi életéről.

A *felszabadulásig* terjedő korszakkal *Katona Béla* foglalkozott, 1973-ban megjelent általános, minden területre kiterjedő elemzésében (Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Irodalom, színház, sajtó — a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig). Gondosan összegyűjtötte a szakirodalom eredményeit, s azokat megszűrve, történeti sorrendben, megfelelően korszakolva, a különböző területek egymásrahatását, kapcsolatát is vizsgálva ad áttekinthető képet. — Az első *Kállóban* szerepelt társulatról, *Balog István* visszaemlékezései alapján először *Szilágyi Béla* írt másfél évtizede; a *Nyíregyházán* megfordult első színészekről, korabeli pesti híradások alapján még 1934-ben *Belohorszky Ferenc* adott tájékoztatást, kétszer is, a Szabolcsi Szemlében.

Az egykori névtelen újságírók tudósításai, a legrégebbi időkben, Nyíregyházán, csak a legutóbbi időkben váltak kutathatókká, mivel a megyei könyvtár a (költözködés miatt a Széchényi Könyvtár hírlaptárában egyébként szinte hozzáférhetetlen) megyei vonatkozású sajtóanyagot mikrofilmre vétette. Így ma már folyamatosan olvashatjuk 1868-tól, hogy mi is történt akkoriban városunkban. A *Nyírvidék* 100 évvel ezelőtt indult és oldalain a színháznak mindig bőven jutott hely. Ezekből a tudósításokból 1928—29 táján *Deési Sándor*, (aki itt tanfelügyelősködött, miután régebben Pozsonyban újságíró volt) terjedelmes tallózást készített, kis- sé felületesen és pontatlanul, az időrenddel keveset törődve. (Ugyanazt az írását az 50 éves Nyírvidék jubileumi albumában és a Háger-féle monográfiában majdnem azonos szöveggel adta ki...) Sajnos, a legtöbb későbbi írás, riport, szónoklat, futó emlékezés, cikkecske az itt olvasottak ismétlése, hibáival együtt.

Sokkal megbízhatóbb, mert adatszerűbb és nemcsak anekdotázik: *Barna János* dolgozata a Hunek-féle monográfiában (Nyíregyháza színészete c. 1931.). A régebbi időkbeli néhány pontatlanságtól eltekintve haszonnal olvashatjuk a társulatok vezetőinek érkezését, indulási idejét, a nagyobb sikereket, kudarcokat, a híresebb vendégszereplők névsorát. Deési és Barna írásai azonban 1930 körül, cikkük megjelenésekor befejezik szemléjüket, s nem megy tovább a négykötetes színészlexikon nyíregyházi szócikke sem (*Bencs Kálmán* aláírásával).

Ezért is becsülhető meg Páll Géza említett cikksorozata, mert ő legalább 1980-ig ténylegesen végiglapozta az újságokat, s ezekből szemelgetett. És ilyenkor láthatjuk, hogy mennyire szükség volna egy rendszeres, elemző, az országos helyzettel is összehasonlításokra kiterjedő monografikus műre, amelyik — tudatában a meglévő hiányosságoknak és a szerény eredményeknek — pontos felmérést végezhetne. Bizonyos előmunkálatok folytak a tanárképző főiskolán is, főleg a hatvanas évek közepe táján: a régebbi időkkel Herczeg Valéria, a két világháború közötti szakasszal Várbió Szabolcsné és Horváth János foglalkozott egy-két szakdolgozat erejéig. Horváth János később egy kéziratot kidolgozásban ránkmaradt kötetében a színház műsorrendjét készült összeállítani, de ez az összeállítás csak óvatosan kezelhető. Néhány érdekes részadatot szolgáltatott több Szemle-cikkben, vagy újsághíradásban Szilágyi Béla, akinek ténylegesen szándékában állt a most hiányolt eredmény elérése, az összefoglalás elkészítése, ebben halála gátolta meg időnek előtte.

A műkedvelő színjátszás legrégebbi meglévő emlékeire először Hársfalvi Péter hívta fel a figyelmet a Kelet-Magyarországban 1959 elején. Herczeg Valéria és Szilágyi Béla is az ő nyomain haladt tovább: részletesebben ismertette azt, amire Hársfalvi — egy újságcikk kereteiben — csak célozhatott. A hatvanas években végzett kutatások forrásai jelenleg részben lappanganak; a levéltárban folyó alapos rendszerző munka során remélhetőleg újra előkerülnek, s akkor nemcsak az érdekes dokumentumok lennének érdemesek közlésre, hanem egy összefoglalás is: a városban, megyében hajdanában elindult és sok szép eredményt elért műkedvelő (öntevékeny, amatőr) színjátszásról.

Rendkívül örvendetes, hogy vannak olyanok, akik gondolnak a napi események rögzítésére: ahogy a mából tegnap, majd hagyomány lesz, és a lehetőség ne menjen veszendőbe. Így őrizte meg Szántó Sándor, a színház munkatársa azokat az emlékkönyv-albumokat, amelyek 1960 óta minden előadást, sorozatot rögzítettek; a szereplőktől aláírást, nyilatkozatot kért, olykor gazdag fényképes illusztrációkkal. Szinte ebből magából össze lehet állítani a nyíregyházi színháznak 1960 utáni élettörténetét. Végül: a mai kutató sokkal jobb helyzetben van, mint valaki, aki régebben magára volt utalva. A Móricz Zsigmond megyei Könyvtár bibliográfiai szolgálata más területen is sok segítséget adott már az érdeklődőknek. Most a helyismereti gyűjtemény vezetője, Gubicz Pálné készített egy rövid, de a legfontosabb lelőhelyeket tartalmazó összeállítást, hogy az önálló színház megnyitásával kapcsolatban kielégítse az érdeklődőket (munkatársa: Orosz Szilárd). A gyűjtést egyébként fáradhatatlanul folytatja tovább és segít minden helyismereti kutatót, így a színházzal kapcsolatos érdeklődőket is. Örvendetes és köszönetre méltó ez, a szó szoros értelmében vett közönségszolgálat.

Magam most arra készülve, hogy az önálló társulattal rövidesen megnyíló, felújított nyíregyházi színház, ezzel kapcsolatban a megyeszékhelyi színjátszás történetével megismerkedjem és egy rövid áttekintést készítek, elsősorban a régebbi idők felé fordítottam a figyelmemet. A rendkívül kevés idő, amely rendelkezésemre állt, hogy a kis terjedelmű szemle idejében nyomdába kerülhessen, így is sok örömet okozott: ezért a másutt hasznosított adatokat és történelmi tapasztalatokat megírva, itt olvasmányaim kellemes élményét szeretném másokkal is megismertetni a következő vidámabb, de tanulságos részletek, epizódok közlésével.

Az alábbiakban tehát bizonyos kutatási „lelemények” következnek, általában olyan forrásokból, amelyek eddig vagy eléggé ismeretlenek, vagy — legalábbis itthoni körünkben — alig hozzáférhetőek. Elsősorban azt a léghört, hangulatot, emberi vi-

szonyokat szeretném jellemezni a kiragadott, általában szószerint idézett részletekkel, amelyek között kezdődött, kialakult a helyi színjátszás lehetősége, majd tényleges gyakorlata. Lehet rajtuk mosolyogni; de talán inkább tanulságot is levonni: vajh ne ismétlődhetnének meg mindazok már a mi időnkben, amikor újból megszépített színházunkban immáron önálló társulat játszik a nagyérdemű, *ténylegesen* érdeklődő nyíregyházi, megyei közönség előtt...

Az első hírt a megyében megfordult színészekről Balog István (1790—1873) színidirektor kiadott emlékezéseiből ismerjük. Ezek szerint Balog, társulatával Kállay Miklós első alispánnál kapott támogatást 1815-ben, Nagykállóban. Ezt az időszakot írja meg Vas Gereben A nemzet napszámosa c. kötetében. A regényben olvasunk egy esetet, amelyik arra, a kívülről inkább joviálisnak látszó magatartásra utal, amelyik másfelől nézve éppen azt a pöffeszkedő szemléletet jellemzi, amelyik a színészeket is nagyjából a cselédekkel egysorban levőknek tartotta: a különbség legfeljebb anynyi, hogy a színművészeket alkalmilag asztalához is leültette. Az eset egyébként a híres alispán dédunokája is megírja:

„Nagy volt az érdeklődés az első előadás iránt és mindenki türelmetlenül várta az alispán megjelenését. Az öregurat zajos »vivát«okkal fogadták.

Meglátszott azonban mindjárt az öreg alispán arcvonásain, hogy neki valami nem tetszik. S csakugyan, mielőtt leült és a függőnyt felhúzták volna, a vendégek felé fordulva így szólt:

— Kedves barátaim és atyámfiái! Ha itt *mindenki* pipázik, oly nagy füst fog ke-rekedni, hogy az énekesnek nem fognak énekelhetni.

Ezzel leült, hátrafordult a huszárjához, mondván:

— Gyújtsd meg a pipám, szógám. Mert hát meg vagyon írva, hogy amit szabad Jupiternek, nem szabad azt az ökörnek.

És pipázott tovább nyugodtan — egyedül.” (Kállay András: Régi dolgok, újabb idők. Nyíregyháza, 1907: 14—15.)

Jósika Miklóst, a később neves regényíró első házassága a szabolcsi Kállay-családhoz kapcsolta. Így az 1820-as években Napkoron is élt. Házassága negyedik évében született Miklós nevű fia: az ezt megelőző években ő maga is részt vett a család tagjaival, a valószínűleg régebbi itteni hagyomány szerint szokásos színjátszási alkal-makon. Egy későbbi Kállay-emlékezésben olvashatjuk:

„A húsvéti passiót a rég elmúlt időkben országszerte s leginkább faluhelyeken az úri rendek adták elő, illetve énekelték el. A *napkori* compossesorátus soha sem mulasztotta el ezt, tudva, hogy nagyhéten tele volt minden curia vendégekkel. — Rendes tagjai voltak a múlt század húszas és harmincas éveiben e hitbuzgó társaságnak: Kállay János, Kállay Sándor és Leó, ennek veje: b. Jósika Miklós (a költő) és nagyapám, Imre. — Krisztusurunkat személyesítette Jósika, a Judás szerepét Kállay Leó, a többiek zsidó egyházfejedelmeket.” (Kállay András: Régi dolgok... 19.)

Maga Jósika is visszaemlékezik ezekre a mulatságokra — jóval későbbben. Esze-rint: „egy alkalommal a társaság néhány tagja egy színdarabot adott elő — a Zseb-

könyv (Taschenbuch) Kotzebuetől —, melyben én játszottam a *primo amorosot*. Megtapsoltak istenesen. De az ismert kolosszális Szinyei, igen jó barátom, ki maga is játszott, azt az észrevételt tette, hogy az életben jobban tudom a szerelmezt játszani, mint a színpalak közt.” (Emlékirat, Magyar Helikon, 1977. 131. l.)

Amikor *Molnár* György itt járt 1858-ban és Szigligetinek a Béli Pál c. történelmi szomorújátékát játszották, a nyíregyházi közönség még nem szokott hozzá a színház bizonyos belső fegyelméhez, így például a pontos kezdéshez.

Ezen az estén is „a kezdetnél egy lélek sem volt a teremben, de azért az előadást elkezdték: játszani kellett, éppúgy, mintha teli lett volna a színház. Fehérváriné, mint fejedelemné éppen az első jelenését adta, teljes komolysággal, mikor egy zörgős sarkantyús, élénk öregúr ezüst csákányával berohan a binéig (= a színpadig), s nagy hangú ijedtséggel rászól a patetikusan szavaló heroinára, a fejedelemnére:

— Ifjasszony, tessék egy kicsit várakozni és ne fárassza magát hiába a senkinek. Mindjárt jön a közönség, de előbb a kávéház előtt megeszi a fagyaltját. Futok és siettetem őket.

Bezzeg eljött azután pontosan a közönség és az előadások sebesen lefolyván, előadás után még mulathattak is, amiben nem volt hiány, mert az egész idő alatt nagy kedv- és lelkesedésben volt a közönség.” (Világostól Világosig 245.)

A kezdéssel egyébként máskor is lehetett valami baj, mert — már az új, nagy, Zöldség téri aréna működése idején ír egy ilyen megjegyzést a helyi újság színházi tudósítója:

„Tanácsos volna a kezdetet fél nyolc órától 8 órára tenni. Nemcsak mert a napok már eléggé hosszúak, hanem azért is, mivel a közönségnek rendszeren *csordahajtáskor* kell színházba menni, s az estelizést (= vacsorázást) vagy nagyon jókor, vagy nagyon későn kell megejteni.” (Szabolcs, 1875. jún. 13.)

A múlt század *hetvenes éveinek* közepén mindkét nyári arénában többször megfordult *Mannsberger* Jakab társulata. Itt szereplésükről *Molnár György* írja visszaemlékezéseiben, hogy „eddigi körútjában ez volt a legszerencsétlenebb. Ügyefogyott igazgatás és züllött társulat, pedig *Mannsberger* jóraivaló, igyekvő igazgatónak mutatta magát; örökké lótot-futott, a színháznál sohasem mutatta magát máskor, csak ha egy-két zártszéket vásároltak: azt tüstén fölmarkolta a kasszából. A vendégszereplővel még számolni sem volt ideje s az illető tiszteletdíját előadás után az útfélen, sötétben nyomta a vendég markába.

Rosszul ment neki, de nagyon; alig tudtak élni s ha a színpad vendéglőse, aki nagy közönség reményében minden este több ételre-italra készült, mint amennyit eladhatott — s az elfogyasztás spekulációjából nem adott volna a társulat nagyobb részének a megmaradt és úgyszólván veszendő ételekből kosztot, bizony csak naphoz-holdhoz járhattak volna enni.

Pedig jó kis társulat volt, de hát mit érnek a kitűnő erők, ha nincs ki összetartsa őket és az előadásokat nyélbe üsse?! Ez volt a *Mannsberger* legnagyobb baja, ki már

akkor — mint beszéltek — saját vagyonából sok ezer forintot elvert a színiigazgatás passziójában.

Ekkor Nyíregyháza nem volt hű régi híréhez. A színtársulatok azelőtt arattak e városban, később csak tallóztak az elhullt szemetekken és böngésztek a szőlő tőkén véletlenül hátra hagyott — rókától, kutyától, verébtől sem észre vett billéken”. (Világostól Világosig, Arad, 1881. 488. l.)

Szinte mindenki emlegeti az 1880-i nyíregyházi Blaha-lázat: amikor a Zöldség téri arénában — több este föllépett „a nemzet csalóánya” és meghódította a szíveket. Hadd álljon most itt a művésznő visszaemlékezésének teljes szövege.

„Egy kis szabadidőm volt, tehát elmentem pár napi vendégszereplésre Nyíregyházára.

Végzetlen kedves közönségre találtam, nagyon jól éreztem magamat. Csak a huszárokra haragudtam, mert reggel mindig feltrombitáltak. Az ablakom alatt kellett ellovagolniuk, korán reggel, az egzeciroztatásra; trombitaszóval kívántak nekem jóreggelt.

Elek Miska főhadnagy, akit jól ismertünk, volt a mestere az egésznek. Hiába mondtam, hogy ne tegyék, mert éppen akkor alszom a legjobban. Azt felelte, látta ő jól, hogy nem aludtunk mi már olyankor, mert meglebbent egy kicsit a függöny szárnya.

A főhadnagynak igaza is volt. Reggelenként, amint meghallottuk a lovak patkóinak a csattogását, be sem vártuk a trombitaszót, hanem egykettőre kiugrottunk az ágyból és egy picit résen kikukucskáltunk az utcára, így lestük a huszárok kivonulását.

Ilyen az asszony, hiába, valamennyi! Ha huszárok lovagolnak az ablak alatt, az felbízsergeti bennünk a vért; de mikor az istennek a legszebb teremtménye a huszár!

Nagyon szerettem talyigán menni ki a Sóstóra: ezek az itteni fiakkerek, és bárha alaposan megdöcögtek, nekem nagyon tetszett a dolog, mert nem volt olyan mindennapi.

Esténként pedig elhallgattam Benczi Gyula zenekarát. De gyönyörűen is húzták; de sok könnyet csaltak ki a szememből!

Amikor aztán elutazásra került a sor, hát a vendéglős egy óriás sült libát pakolt be az útra, no, meg jó kenyeret, pogácsát és egy üveg nyiri karcost. Elek Miska ezt látta és azt mondta:

— Jaj, ha maguk ilyen jól el vannak látva, akkor én elkísérem magukat egész Debrecenig — addig csak megesszük a libát.

Így is történt. Elek Miska beült hozzánk a kupéba és ott elkezdtünk lakmározni, miközben nagyokat nevtünk, mert nem volt késünk a rögtönzött banketthez; toalettáskámból kivettük az ollót és azzal transziroztuk fel a libát. Nahát, ez pompás multság volt.

Debrecenben aztán búcsút vettünk Elektől és ő visszament Nyíregyházára, mi pedig utaztunk tovább, haza, Pestre.” (Blaha Lujza: Életem naplója, Bpest, 1920:150—152.)

A huszárok Krúdy Gyula nem egy írása szerint is nagy kedvelői voltak a színháznak s főleg a színésznőknek. Ebből szöketések, lovagias ügyek születtek,

alkalmasint kisebb-nagyobb botrányok is. Pl. a kőszínház megnyitását követő héten, 1894. február 18-án ad hírt a Nyírvidék, igen kemény hangú cikkben arról, hogy az ünnepi előadás után, néhány jól bepezsgőzött huszártiszt rátört az egyik művésznőre a lakásán, s amikor a rendfenntartó elemek, a rendőrtanácsos vezetésével igyekeztek rendet csinálni, még őket is inzultálták. A 14. huszárezred és parancsnoka, *Lenk Albert* ezredes elítéli az ügyet — az újságíró egyre szenvedélyesebb hangon beszél a tiszti kardbojt viselőinek jogairól és a tisztességes viselkedés követelményeiről. Hogy az intézkedés mi volt, az nem tűnik ki pontosan, de rejtélyes semlegességgel adja hírül a lap egy héttel később, hogy az egyik huszárhadnagy öngyilkos lett a *Selyem* utcai lakásán „teljesen érthetetlen” okokból...

Másféle botrányok is előadódtek: még a régi nagyvendéglő udvarán, az első aréna egyik előadásán. A mai Tanácsköztársaság téren volt színkörben a következők történhetek, ahogy a Szabolcs c. akkori hetilapunk írja 1873. V. 11-i számában:

„A *Haramiák* előadása alatt május hó 3-án, a nagyvendéglő éttermében, párját ritkító botrány vitetett végbe, mely az illető tényező urak műveltségére nemigen szép fényt vet. Az első felvonás után ugyanis néhány úrnak, az *ebédlőben*, az a gondolat jut eszébe, hogy míg a színházi közönség a *deszkák közt* Schiller jeles szomorújátékában gyönyörködik, ők zeneszó mellett mulassanak, s színkör közvetlen közelében fekvő ebédlő falai közt. S hogy ezt tehessék, kiszóllítatják a színkörben működő, ama estére elkötelezett zenetársulat nagyobb részét. És úgy lőn, amiként elhatározták. A legművészibb és legmeghatóbb jeleneteket a legzajosabb Walzer- és polkadlarabok zenéje kísérte, úgy a működő színészek, mint a közönség nagy megbotránkoztatására. Sajnáljuk, hogy a rendőrség az ily dolgokra mindig szemet huny, holott nagyon is jogos kötelessége lett volna a csendháborítókat — legalább az előadás tartamára — lecsendesíteni.”

És bizony az ilyenek nem is voltak ritkák...

A kőszínház megnyitására drámai prólógus pályázatot írtak ki. A 100 koronás, magas pályadíjat *H. Komoróczy Miklós* rosznyói tanár nyerte meg *Múlt és jelen* c. verses alkotásával, 10 pályázó között. Az 1894. február 6-i megnyitón került bemutatásra.

A függöny mögött a *Mi füstölög ott a síkon távolban* kezdetű dal hangzik. Amikor a függöny felgördül, látszik a puszta és a messzeség. A szín jobb oldalán pihen a *Vándor*, aki felébred az ismerős, kedves dalra. Körülnéz, meglátja szülővárosát, Nyíregyházát s elámul annak csinosodásán, gyors fejlődésén. Közben éppen arra jár *Thália* a *Költővel*: vándorlásuk közben tévedtek ide. Itt találkoznak össze *Nyíregyháza szellemével*. Ez a génusz elmondja a város múltját és jelenét: bátorítja Tháliát és a Költőt, hogy látogassák meg Nyíregyházát, ahol éppen *aznap* szentelik fel Thália új templomát.

A zárókép: *apotheosis*, a városnak és a színházügynek a magasztalása, ahol a Hit, Remény és Szeretet mellett Fortuna, Klio, Ceresz és Pannónia is megjelenik allegorikus női alakokban, találkoznak a város népével („urak, nők, pórok, pórnők”), s ehhez már szükséges „a társulat összes személyzete”. Természetes, hogy a záró „néma képlet”, ahogy másképpen mondani szokták: „élőkép”, a *Fekete József* által összeállított zene fortisszimója mellett „megfelelő mennyiségű görögtűzzel” végződött. A

közönség nagy elragadtatással fogadta a nyitó darabot, a szerzőt is kitapsolták, mint ahogy a *Nyírvidék* 1894. február 11-i számából minderről értesülhetünk.

„Tegnap... Az ember tragédiájának előadásán a színház zsúfolásig megtelt közönséggel. Ez jólesőleg hatott rám: mégiscsak van kultúra, van egy kis intelligencia. Nem megyünk a szomszédokhoz egy kis műpártolásért. Csak akkor csodálkoztam, amikor *gyér* tapsokat hallottam. Az előadás nívós, vidéki előadás volt, egy vidéki kultúremler igényeit kielégítő. A kultúremler t. i. okosan le tudja magának számítani a leszámítandókat. A gyér tapsok tehát más okból lehettek gyérek.

Az előadás végén aztán kiderült, hogy miért.

Egy hölgy a kijáratnál a következőket mondotta:

— Azt hittem, hogy operett. Azért jöttem el. Máskor majd jobban megnézem a színlapot.

Most már értem. Önagysága azt hitte, hogy operett lesz Az ember tragédiája, három felvonásban, a legfrissebb kuplékkal és a legbugyogósabb táncosokkal. Ezért jött el az előadásra és azért nem tapsolt, mert észrevette, hogy csalódott. Talán még azt is megérezte, hogy becsapták. Majd máskor jobban megnézi a színlapot, hogy ilyen link ügybe többé ne kerüljön.” (Diogenes lámpása — *Nyírvidék*, 1923. április 27.)

„A Városi Színház kapuja pénteken este nyílt meg s a városba érkezett *társulat tagjainak nincs lakása*. Nincs, mert a szobatulajdonosok uzsoraárat követelnek a szerey gázsiért fáradozó művészekről és művésznőkről.

— Honnan vegyek én kilenc mázsa búzát? — kérdi keserű maliciával az egyik művésznő.

Három mázsa búzát kértek tőle egy kis ürgelyukért, olyan kis fülkéért, amelyben egy ágy is csak fuldokolva fér el. Három mázsa búza, háromszázezer korona; ez a háromhónapos évadban összesen kilenc mázsa, majdnem egymillió korona.

Hát, igen tisztelt szobatulajdonosok, ez egy kicsit mégiscsak uzsoráskodás. Azért a kis bútorozott szobáért Önök a békében sem kaptak 10—20 koronánál, egy fél vagy legfeljebb egy mázsa búzánál többet. És ha tavaly 5—6 ezer koronáért adták ki azt a szobát, ma még sem volna szabad talán ennek az árnak ötven-hatvanszorosát kérniök. Mit szólnának, ha a színidirektor is ötven-hatvanszorosan emelné a belépődíjakat. Jobb, nemesebb világban támogatták a színészeket, ma zsebük fenekére nyúlnak, hogy kifosszák őket.” (*Nyírvidék*, 1923. okt. 7.)

... Régi színház, öreg színház,
megújodik végre.

Ha látja az ember, örömkönnny szökik szemébe.

Derék dolog, ügyes dolog,
akárki csinálta, —

bármily borus ez a jelen,
néha-néha csak megjelen
egy-egy napsugárka.

(Bonta, *Nyírvidék*, 1923. IX. 30.)

A sajtó meglehetősen határozott és erős kritikával illeti a színészek munkáját, igyekeztve olvasóit finomabb ízlésre, alaposabb műélvezetre nevelni. Olykor csak felületesen tesz említést az előadásról, ha operett vagy gyengébb darab megy, de akkor van elemében, ha komoly dráma vagy pláne tragédia került színre. Ilyenkor nemcsak a mű belső értékeit veszi sorra, hanem a színészek játékát is alaposan elemzi. Nemegyszer jelzi, hogy a nyújtott produkció már „nem felel meg a nyíregyházi közönség műízlésének”. Különösen harcolnak e kritikusok a túlságosan olcsó eszközökkel népszerűséget hajhászó színészek ellen. Az első aréna megnyitó előadásai után írja a *mindig névtelenül* bíráló szerkesztő azt a fontos figyelmeztetést, amelyik ma is érvényes: „A színész vegye tudomásul, hogy midőn a közönség az író tapsolja, ne vegye magára a színész: ez igen nagy járatlanságra, sőt még másra is mutat!” (Szabolcs, 1872. okt. 13.)

A lap színi bírálója természetesen a „közerkölc” védelmezője. Szintén az első aréna idejéből: „A *betjár kendője* most nem ért el hatást. Fő oka U. M. (= Újhelyi Mari) Zsófi szerepében. Előadásának túlhajtásai átlépték az illemhatárokat. Eltudva azt, hogy az erőteljes *paszabi* (?) csókoktól csak úgy zengett a színház, *tánc közben oly helyek lettek láthatók, amelyeket nem szokás mutogatni*” — ráadásul háromszor, négyszer egymásután. (Szabolcs, 1874. máj. 24.)

De hogy a közönség azért nem veti meg ezt a *látványt*, azt is megírja valamivel később kissé szarkasztikusan: „Előadás előtt el nem tudtam képzelni, miért dugja zsebébe a gukkert az én kedves urambátyám, mikor itt, Nyíregyházán nem szoktunk azzal színházba járni. A *tánc közben* aztán megtudtam...” (Szabolcs, 1874. aug. 30.)

Különösen elítélik a nyegle, fáradt szereplőket, amikor látszik, hogy a színészek „dobják” az előadást. És ezért még a legnagyobbak, az ittjáró „országos csillagok” is megkapják a magukét, mint pl. *Jászai Mari*, amikor afféle esztrád műsorban járt itt a Zöldség téri színpad utolsó nyarán és hangversenyműsorban lépett fel, az akkor pályája delén álló „isteni” művésznő. Íme:

„A szépszámú s csaknem kizárólag intelligens közönség természetesen, de mesterséges úton is felfokozott *igénye nem nyert teljes kielégítést*. A legnagyobb érdeklődés, önként érthetőleg, *Jászai Mari* úrhölgy felé irányult s épen őrajta volt észlelhető valami unott bágyadtság... Így éppen Kiss József remek költeményének, a *Jehovának* elszavalása magában véve nem igazolta a fővárosi hangversenyterem közönségének *Jászai* — mint a Jehova előadója — iránt annyiszor tanúsított határtalan lelkesedését, s az itt felzúgott tapsvihar inkább a világhírű tragikának, a Nemzeti Színház kimagasló művésznőjének szólt, mint a szavalónak.

Pázmány lovag elkoptatott történetének előadása meg a közönségnek kevésbé szuggerált, s a költeményt ismerő részének figyelmét abban a tekintetben hívta fel, hogy a művésznő még a szövegen is önkényes változtatásokat eszközöl.

Legtöbb gondot fordított a *Simon Judit* balladája, bár ebben sem volt mindegy, érezhető az elbeszélő és a drámaibb részek közötti azon különbség, mire még az alsó *gymnasiumi önképző körökben is súlyt fektetnek*.

Mindez ugyan mit sem von le a legelső művésznő megállapított érdemeiből s talán ő vesz legkevésbé tudomást arról, hogy mi, szegény vidékiek, ezeket észrevenni és elmondani bátorzkodtunk, de annak dacára sem voltunk képesek mindezt elhallgatni.” (Nyírvidék, 1893. júl. 9.)

Csak azt kívánhatjuk, hogy az új színház közönsége, kritikusai se akarjanak semmit elhallgatni...

Ismeretlen színháztörténeti dokumentum 1815-ből

Idős Wesselényi Miklós 1809 októberében bekövetkezett váratlan halálhíre Debrecenben találja a kolozsvári színészeket. 1808 nyarától tartózkodnak az alföldi városban, s mikor megtudják, hogy nagy patrónusuk nincs többé, a társulatnak csupán egy része hajlandó visszatérni az országgyűlés megnyílására készülődő Kolozsvárra. 1810. március 27-i tanácsi ülésen hivatalosan is megkérdezték a tagokat, akik közül többen: Ernyi Mihály és felesége, Némethy Sándor és felesége, Kántor Gerzson és felesége inkább a maradás mellett döntött. A társulat másik része útnak indult. A pesti és a kolozsvári társulat mellett így alakul ki a harmadik önálló magyar társulat, a debreceni.

A megmaradt debreceni társulat nem elég erős ahhoz, hogy vezető nélkül életképes maradjon. A válságos helyzetet ezúttal is egy mecénás menti meg: Gulátsy Antal Szabolcs megyei földbirtokos, táblabíró. Előéletéről nem sokat tudunk. A színház iránt fogékony dilettáns 1800-ban támogatója, anyagilag segítője a Nagyváradon játszó színészeknek. Egy adat szerint¹ 1809-ben a debreceni hat páholy (lozsé) közül a 2. számúnak a bérlője. Gulátsy Antal 1810 nyarán átvette a színházi ügyek intézését, a bérleti szerződést november 1-én írja alá, amely három évre szól. A legjobbkor kapcsolódott be Gulátsy a debreceni színházi élet irányításába, mert a színpártoló polgármester, Meszéna Sándor megbetegedett, és Wesselényi Miklós személyes megbízottja abban az évben meghalt.

A Kolozsvárra visszavitt ruhatár és felszerelések helyébe újat vásárol, hozzáfog a téli játékszín felépítéséhez.² Saját 200 kötetből álló színházi könyvtárát a színháznak adja, és színdarabokért és tanácsért fordul Kazinczy Ferenchez: „Nem régiben Gulátsy Antal rokonomnak levelét vevém. Jelenti, hogy átvette a Színházi igazgatását Debreczenben, 's theatrális darabokat kér tőlem...” — írja Kazinczy Vida Lászlóhoz, a pesti társulat akkori vezetőjéhez 1810. szeptember 3-án.³ A tanács, amit Gulátsy Kazinczytól kap, figyelemre méltó ugyan, de az akkori magyar és debreceni viszonyok mellett megvalósíthatatlan: 1. csak jó darabokat játszodtasson (klasszikusokat), 2. a fordításokat tisztogattassa meg a nyelvi hibáktól, 3. a szerepét jól nem tudó színészeket csapassa el — ajánlja Kazinczy.

A lelkesedés, az anyagi áldozatok kevésnek bizonyultak, s a körülmények sem kedveznek a buzgalomnak: 1811-ben Debrecen negyed része leégett, a tűzkárosult lakosság csak gyéren látogatja az előadásokat. „A jövedelem hiányait is a nagylelkű tulajdonos pótolá...” — írja egy kései visszaemlékezés.⁴ Így nem csoda, hogy a hároméves bérleti szerződés lejártával Gulátsy családi okokra hivatkozva megkönnyebbülten adja át a színházat Sándorffy József Bihar megyei főorvos táblabírónak. Három éven keresztül volt állandó debreceni színész, de ennek a stabilitásnak az ára jelentős anyagi ráfizetés, színháztörténeti feljegyzés szerint Gulátsy havonta 1018 forintot köl-

tött a színházra. Gulátsy 1814. február 23-án aláírt szerződésben adja át a társulatot utódjának, aki a következő időben Debrecen mellett Nagyváradon és Aradon is vendégszerepelteti a színészeket. Ezután hiába keressük Gulátsy nyomait a színháztörténeti könyveinkben, a különböző tanulmányokban. Pedig a színház ügye továbbra is foglalkoztatta Gulátsyt. A magyar szellemi élet apályos korszaka ez: a pesti színészek játszóhelyét, a Rondellát lebontásra ítéli a városszépítő bizottság, s a másik központban, Kolozsváron 1814 nyarán vesztí el korábbi játszóhelyét a színház. Az utóbbiak 1814—1815 telét magános házaknál húzzák ki, majd végül is távozni kényszerülnek a városból Marosvásárhelyre, s a pesti magyar színészek is vidéken, Miskolcon kapnak menedéket. Teljes bizonytalanság uralkodik 1815 nyarán mindkét központban, miközben a világpolitikában sem alakulnak kedvezően az események. Az összeülő Bécsi Kongresszus a reakció megerősödésének a légkörében ülészhethet és a Szent Szövetség árnyéka rávetődött a művelődési életre is. Aligha merő véletlen a párhuzamosság a politika alakulása és a színházi élet válsága között. Debrecenben még egyéni torzsalakodások is gyengítik az amúgy is szerényebb társulatot. És ebben a helyzetben Gulátsy Antal a Szabolcs megyei Szakolyban papírra veti „egy közép rendű magyar társaság” tervét, amelynek működési területe a Szabolcs megyei Nagykálló és a partiumi Nagykároly lenne. Ez a terv mindmáig ismeretlen a magyar színháztörténetben.

Miért éppen ezekre a helységekre esett a választása? Ebben az időben mindkettő megyeszékhely. Mindkettő olyan megyének a székhelye, ahol sokat tettek a magyar nyelv védelmezéséért. Nagykállóban Kállay Miklós az alispán, művészetpártolásáról híres közéleti ember. Nagykálló házában gyakran megfordulnak híres külföldi zenészek, anélkül, hogy háza valamit is veszítené magyaros jellegéből. A vándorszínészeket mindig gáláns nagylelkűséggel fogadja. Eteti, itatja őket és gondoskodik az anyagi megjutalmazásukról. Nagykároly pedig évtizedek óta híres mozgalmas megyegyűléseiről. 1794-ben például az erdélyi jakobinusok itt adtak egymásnak találkát, számos sérelmi feliratot is itt fogalmaztak. Egy nemrég felbukkant, eddig ismeretlen adat szerint⁵ már 1796-ban megfordultak itt színészek, a nagybányai Nagy János-féle társulat tagjai játszottak, s később, amikor a kolozsváriak debreceni vendéggjátéka rendszeresedett, az Erdélyből jövő színészek átutazóban Nagykárolyban is felléptek. Egy közepes rendű társulat Gulátsy számítása szerint méltán számíthatott volna mindkét megyeszékhely lelkes pártolására. A legfeljebb 12 Actorból és 14 Actrixből (színészből és színésznőből) álló társulat jószerével megélhetne a plánum szerint a két megyében és a két megye székhelyén, amely között nem jelentős a távolság.

A terv eredeti kéziratos, Gulátsy Antal által írt példánya a Kállayak levéltárából került az Országos Levéltárba.⁶ A krónika feljegyezte Kállay Miklósról, hogy „Midőn 1815-ben egy színháztársulat Nagy Kállón átutazóban megállapodott, az egész személyzetet magánál marasztalta, játékszínül átengedte a vármegyeház nagytermét és a pénztárt minden nap 100 forintra egészítette ki...”⁷ A tisztújítások jó alkalmul szolgáltak a játékszíni előadásokra. Még a tervkészítés évében, 1815-ben vetődik arra a debreceniekből kivált kis színész csoport Balog István vezetésével (Debrecen, Nagykároly, Szatmár, Nagykálló—Tokaj útiránnyal).⁸ A tervben javasolt útirányt — a terv ismerete nélkül „kipróbálták”, bebizonyították, hogy járható az útvonal, ennek ellenére a Gulátsy-féle terv mégsem vált valóra. Ehhez a gazdag tapasztalatokkal rendelkező Gulátsy ötletessége és az öreg Kállay Miklós alispán jóindulata kevésnek bizonyult.

A kudarcokkal bővelkedő korban sem hiányoztak a reformtörekvések. A következő évek bebizonyították, hogy átmenetileg és helyenként a fejlődés meggátolható ugyan, de hosszú távon a színházi élet — az anyanyelvű művelődés fejlődésének az

igényét aligha lehet megfojtani. A központokban az idegen elnyomó apparátus a hagyományok szétzúzására törekedett, a hazai közszellem — kényszerített körülmények között — a folyamatosságot biztosítandó! — kisebb helyeken pislákolta tovább azt, amit a hatalom nagyobb helyeken ragyogni nem engedett.

E megvalósulatlan terv is tanulságos bizonyíték.

JEGYZETEK:

1. Másolat a debreceni közlevéltárból. 418. Quart. Hung. 2522/2. OSZK. Kt.
2. Náményi Lajos: A váradi színészet története, Nagyvárad, 1898. 44—47.
Bayer József: A nemzeti játékszín története, Budapest, 1887. I. k. 592—593.
3. Kazinczy Ferenc levelezése, Budapest, 1898. 8. k. 78. l.
4. Honművész, 1837. május 7./7. sz. 295.
5. Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények, Kolozsvár, 1970. 1. sz. 196.
6. Országos Levéltár, P. 269./a P. 343. Kállay levéltárból kiemelt anyag. 6 folio.
7. Szabolcs vármegye monográfiája, 480.
8. Balogh István: Egy agg színész életéből, Makó, 1927. 152.

Plakát (1969)

Plakát (1972)

GULÁTSY ANTAL: UTASÍTÁS, HOGY KELLESSEN EGY KÖZÉP RENDŰ MAGYAR JÁCZÓ TÁRSASÁGOT FEL ÁLLÍTANI ÉS AZT ÁLLANDÓ LÁBON TARTANI

1° Azon Társaságnak kellene állani leg fellyebb 12 Actorból, 4 Actrixből, egy Sugóból, egy Decoratörből, egy Cassiariusból a ki a Biléteket az ajtónál osztja, egy Czédula hordozóból a ki a zárt székeket is nyitogattya a világitásra vigyáz, a Teátrumot seprí, és az Actoroknak a Játékhoz meg kívántató Requisitumokat össze hordja.

2° Az Actorokat három Classisra osztván a fizetésre való nézve a két első Classisba alkalmasént mindenkor mindenikbe hat esne az harmadikba öt, a kiknek fizetése a mostani időkhöz képest a gondolkodás szerént a szabad quartély mellett, és még más lehető ártatlan segítség mellett ha úgy osztatna fel hogy az harmadik Classisba levő venne 20 ftot egy hólnapra, a másodikba 25 ft-t, az elsőbe 30 ftot egy hólnapra kellene nekik 430 Rft egy esztendőre 5160 ft-t, mely mintegy 82,000 forint Capitalisnak Interesse, és így ha az tevődne fel, hogy ők semmit az minden napi szükségeseken kívül nem keresnek tsak a Capitalisnak össze szerzése lenne szükséges. De mivel a tapasztalás mutatya hogy egy Társaság mind Károlyba mind Kállóba haszonnal fojtathatya változtatva Játékait, ha úgy organizáltatna hogy ők 5 Fixumok ideje alatt mind két helyen Jáczhatnának jó Directio alatt nem gondolnám hogy segíteni kellene, sőt minden esztendő végével superfluumok (?) maradna, vagy 20 Ezer forint Capitalis tsak az Extraordinarius Casusokra és a Társaság bátorságosabb fen maradására volna szükséges.

3° Leg első Költség kívántatna az öltözetek meg szerzésére és a Játék darabok írására. Azon öltözeteket mellyek leg közönségesebben elő fordulnak egy pár Ezer forinton meg lehetne készíttetni, mellyeknek össze szerzése önként való adakozásokból könnyen össze jönne, annakutánna vagy a Cassa remanentiáját arra lehetne fordítani, vagy minden Generális Gyűlés alkalmatosságával erre a célra különösen egy Játékot lehetne elő adni és a Czédulában ki írni hogy a bé menetel arra az e végre fordítandó szabad Hazafiui adakozásra vagyon bizva oly summát lehet remélleni hogy a leg fényesebb öltözetekkel lehet az öltözeteket szaporítani. A Játék iratások kevesebb tekintetett érdemelvén a mennyiben egy Vármegyében sokan vannak olyan írók a kik rész szerént betsületből, rész szerént kötelelességből sokat írnának. Az Actrixioknak Ruházat nem adódik.

4° Ha ezeknek e szerént való el rendelésébe akadályok nem láczanának az jó Actoroknak össze szerzése volna szükséges. Mely könnyen meg eshetne, mert a Pesti Társaság még nints állandó lábra téve. A Debreczeni nagyon disgustálva van. A Kolosvárinak fel maradhatása tsak ezen Május hólnap első Napjáig vólt határozva, akár mellyik Tag örömet meg oda a hol állandóságot és fizetésének ki szolgáltatásába securitást lát.

5° Midőn az Actorok össze szereztettek és a Játék el kezdésére készíttetnek edjet Közüllök a ki a leg jobb characterü, leg értelmesebb, és a Játékok természetit esméri ki kell választani és azt a fel vigyázásra hittel kötelezni. Ennek kötelelessége Bibliothecát jó rendbe tartani, a Rollékat ki osztani, azt a hólnap végivel vissza szedni, minden Játékot elébb el olvasni, s esmévén az Actorok qualitásait meg fontolni mellyik Rollé mellyik Actornak való a szerént köztök ki osztani, abból Próbát tartani, az Actor ha a Játékot nem érti meg magyarázni, tanítani, parantsolatba ki adni hogy a Játék természetéhez képest ki miképpen tartozzék öltözködni, egy szóval úgy el készíttetni hogy az előadásba a Játék ne szenvedjen. Az jegyzi fel az Actorok hibáit, excettussait és azt a hólnap végével tartandó Gyűlésekbe büntetés végett elő adja. Ő adja ki a Biléteket a Cassiriushoz, a következő Játékra, ő veszen másnap számot hány Bilét, hány forint jött bé, és az ő vigyázatya alatt adódik által a Pénz a Perceptornak. Ezen kötelelességeikert a Fel Vigyázónak az Actori fizetésén kívül szoktak holnaponként vagy átaljába egy néhány forintot fizetni vagy Procentót adni, ugmint minden szából két vagy három forintot, én ezen utolsót tartom jobbnak mert akkor a Fel Vigyázó a Játékoknak mind kiválasztásában mind elő adásában jobban igyekszik hogy a Publicum előtt kedvességet nyerjen és annál több jövedelem legyen.

6° A Perceptor, Cassirius, Czédula hordó lehet városi ember, ez kevesebbe kerül mind azáltal ha a Perceptor Actorból tétetődik mert az egy kevés fizetés jobbitással meg elégszik a más kettő nem lehet Actor.

7° A Fel Vigyázó szokott ugyan olyan hatalommal birni hogy ő a hol tsak maga van a Cassából assignál, Gyüléseket tartat, és az Actorokat a Törvény értelme szerént meg ítélleti, büntetteti, bizonyos időre az Actort valahová el is eresztheti szükség mindazáltal hogy leg alább egy 3 Személyből álló Directio állittasson fel olyan a mely nagyon Despotice se bánnyon az Actorokkal de a rendet szorossan fel tartassa, minden hólnap végével Gyülést tartson az Actorokkal edgyütt, akkor az következendő Hólnapra rendeléseket tegyen, a Perceptortól számot vegyen, a Fel Vigyázó által elő adott Actorok excessusait a Törvény szerént meg büntettesse, ez a Directio botsáthatya el az alkalmatlan Tagot, és az hívhat meg mást annak helyébe ki pótolására. A Fel Vigyázó a többi Actorok felett lévén s azoktól meg nem büntetethetvén, ennek a Fő Directionnak lesz arra hatalma és ez lészen az Apellatorium Forum a hová a Tagok a magok ügyöket vihetik ha az Előljárojok által meg sértetnek.

8° A tapasztalás meg mutatván azt hogy könnyebb légyen egy Vármegyét, vagy egy Regimentet igazgatni mint tsak egy 24 Személyből álló Társaságot is. Mert erre az Életre már most Qualificasus Ifju magát nem igen adja, mihelyt pedig valamelyik annyira mehet hogy egy vagy két Játékba a Publicum meg elégedését meg nyeri el kevélyedik, onnan következik hogy ők átaljába Nyughatatlanok, allattomba áskálódok, Irigyek, egymás közt civakodok, sorsokkal meg nem elégedők a Direction ha különben bosszujokat nem tölthetik a Játékot szánszándékal el rontják, Szolgálatyok fel mondasával ijjesztik ezek miatt a hol a Directio hogy ott az Actor azt cselekszik a mit teczik, a Directio pedig nyeli a sok bosszuságot. Mindezeknek el távoztatására nints más mód mint az Actort minden hólnapba rendesen ki fizetni hogy az ellen ne panaszkodhasson és a jó Constitutio. Én még amennyit tsak láttam a Bétsi Nationalis Constitution kívül mind ugy volt szerkesztve hogy a mellett a Directionnak igen sok bosszuságot kellett el nyelni, és éppen abba pontba nem lehetett az Actornak parantsolni mellybe leg jobban kívántatott volna. De az nem tsuda, mert mindig olyanok állítottak Társaságot a kik e részben próbálatlanok voltak, minden elől fordulhatókra a Constitutionnak első ki adásakor figyelemmel nem voltak, minekutána pedig a Constitutio ki adódik az Actor subscribálja igen nehéz annakutána meg erőssebbíteni. Eleinte kell tehát jó Constitutiot irni mert akkor szabadsága van az Actornak magát ez vagy amaz törvénynek alá adni, ugy szintén a ki Társaságot akar állítani nem vesztegeti haszontalan költségét ha kedve szerént való Törvényeket nem fogadtathat el az Actorokkal. Az pedig együttmásumt szokásban volt Törvényeket ha a Helyhez alkalmaztattyák, és az Actorok egymást közt a Személyes bátorságot tárgyazó punctumot meg erősítik, a Directionnak a vak engedelmességgel való tartozást hozzá adhattják el lesz érve a czél meg lesz a Jó Constitutio, és akárki nyugodalmason fogja akármely Társaságot igazgatni, egy hólnapig nehezen esik hozzá szokni az Actornak, azután pedig a rendhez hozzá szokván fel sem veszi. Azon Törvénynek minden ágazatyait most le nem irhatván tsak azt jegyzem fel hogy:

9° Egy Czikkelybe le irasson az Actoroknak egymáshoz való kötelelességek, másikba az Elöl Járók iránt miképpen viseljék magokat. A Fel Vigyázónak mi légyen a kötelelessége, hogy viselje magát az Actorokhoz. A Perceptor mire vigyázzon, miképpen számoljon, a Cassarius a Billétekkel hogy bánnyon, a ki pedig el szedi az ajtón belől hová tegye. A Cassa manipuláltasson hogy ne lophassanak. Ezekén kívül vagynak még sok számos czikkelyek ugy mint a Próbák, hogy tartassanak, annak elmulasztásának büntetése, a játékoknak elől adása, ott való illetlen maga viselete, hajtogatása, illetlen ki fejezések, extemporizálás, nem a Játék szerént vagy a Fel Vigyázó meg hagyása szerént való bánás, annak el szakasztása vagy petsételése, a városról hir nélkül való el távozás, Józan élet, s több száz efélék.

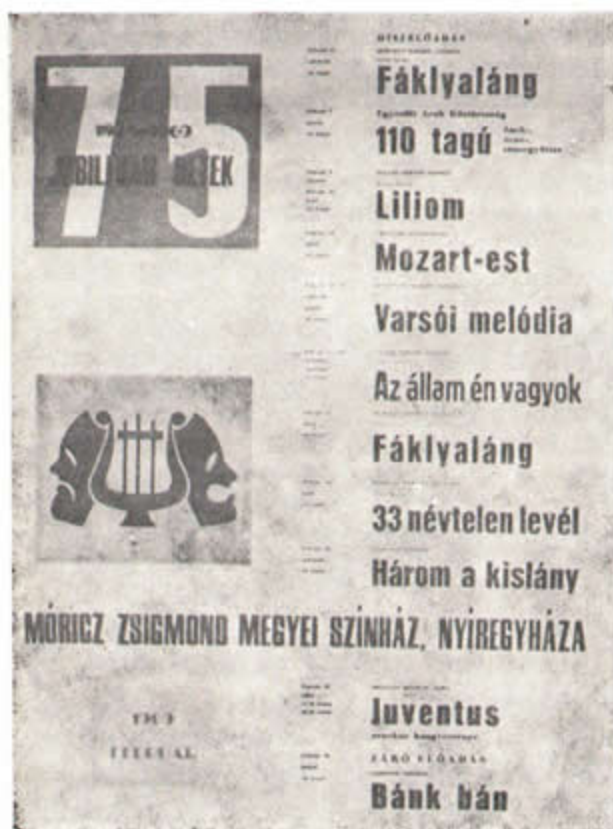
10° Ha operás Játékok elő adása is kívántatik az két féle Módon érethetik el elsőben ha külön operistákat tartanak, másodsor ha az Actorok az Éneklésre taníttatnak, s az operista is belőlök telik, az első mód költséges, a második könnyen meg ejthető most is van már az Actorok közt minden Teatrumnál elég olyan a ki az Éneklés mesterségét érti, és Muzsikális hangja van.

11° Mind az opera kedvéért, mind azért hogy a Játék kezdete előtt, a Fel vonások közt a Publicum a Muzsikával is mulattasson meg kívántatik a Muzsikások a kik kevesebben hatnál nem lehetnek, nyólcznál több pedig a Cassának terhére vólna. Az opera elő adásához meg kívántatik hogy a Muzsika Director Magyarul tudjon és az Éneklés mesterségét értse, a többi lehet akármi féle Nemzet tsak kótát ismerjen, ha nyólczan lennének ugy kellene öszve szerkeszteni, hogy kettő Hegedün, kettő Clarínten, kettő Fagoton, kettő pedig Trombitán jáczana.

Ugy nevezett Actorok Einamját el kell törteni mely ugy is tsak abususból és Directorok fősvénységéből tsuszott bé az a Publicumnak nagy terhére van, sűrűn szokott elő fordulni s Emberséges Ember keveset szégyel adni, a sokat meg unnya és inkább el vonnya magát a Teatrumtól. De itt az nem is eshetne meg a Cassa nagy kára nélkül, minden Actor Generális Gyűlések alkalmatosságával kivánná a Játékját elő adni midőn leg nagyobb Gyülekezet van, a Cassának pedig az nagy hátramaradásával esne.

Szakoly 31-a Mai. 1815

GULÁTSY ANTAL

Jubileumi plakát (1969)

Plakát (1973)

HÁRSFALVI PÉTER:

„Régi közóhajtás sürgető szavára...” — A nyíregyházi kőszínház alapító levele —

Az elmúlt idők többnyire szerény, de változatos nyíregyházi színháztörténetének rendszeres és alapos feldolgozása még várat magára. Sok-sok részletet ismerünk már belőle, de hiteles, forrásokra épült összefoglaló elemzése még a jövő feladata. Azt tudjuk, hogy már korán, a hazai színjátszás hőskorában helyet adott a város a magyar vándorszínészeknek, társulatoknak. Már 1829-ben úgy intézkedik a város tanácsa, hogy a nagy vendégfogadó tanácstermét, a „szálát” az ide érkező és a város vezetőitől játékedvényt nyerő „magyar színjátszó társaságnak” odakell adni „minden bérkívánás nélkül”, kivéve a téli farsangot, amikor a nagy bálokat tartották, de ilyenkor az „Epereskerti Szálában” léphettek fel a társulatok hasonló kedvezéssel.

Ha nem is volt 1848 előtt önálló színikör, színházépület, színházi élet volt tehát.

Azt is tudjuk, hogy az 1840-es, 1850-es években jó színvonalon működő műkedvelő társulat is volt városunkban.

Az azonban ma még nem tekinthető megnyugtatóan tisztázottnak, hogy mikor épült fel városunkban az első, folyamatos nyári játékre alkalmas színikör, vagy aréna. A szakirodalomban Barna Jánostól Katona Béláig mindenkinél az olvasható, hogy az első nyári színikör 1873-ban épült és nyílt meg, a Zöldség, későbbi nevén Lenin, mai nevén Szabadság téren, s lényegében az akkor ott működő Hárs vendéglőhöz tartozott.

Nos, az újabban előkerült néhány levéltári forrás számomra kétségessé teszi ezt az adatot. Ezekből a forrásokból ugyan nem tudom határozottan megjelölni a nyári színikör felépítésének biztos időpontját, azonban mégsem lehet figyelmen kívül hagyni és a további kutatásnál mellőzni azokat.

Adataim ugyanis a város tanácsának jegyzőkönyvében olvashatók, egykorúak, így hitelességükhöz nem férhet kétség. Ha ugyanis 1873-ban már felépült volna a nyári színikör városunkban, aligha tárgyalt volna annak felépítéséről 1875-ben a város tanácsa, illetve építészeti szakosztálya.

De menjünk sorjában.

Ismereteink szerint először 1869. november 16-án foglalkozott a város vezetése a közigazgatási tanács ülésén egy „állandó magyar színház” létesítésének gondolatával. Az ülésen Meskó Sámuel polgármester elnökölt Szénfy Gusztáv, Szakay Endre, Galánffy Lajos tanácsnokok, Sáry Pál és Czupra Endre aljegyzők jelenlétében, s a „tollvezető” Riszdorfer János híres-nevezetes városi főjegyző volt.

Ennek a szűk tanácsnak az állásfoglalása, a színház létesítésének megindokolása olyan eredeti és megnyerő, hogy az alábbiakban szó szerint közöljük:

„Régi közóhajtás sürgető szavára

e város előhaladásának és népe művelődésének gyámolítása céljából egy e helyütt létesítendő állandó magyar színház eszméjét karolja fel a tanács: hogy tudniillik ezen létesítendő intézet által mind az illy nemesebb multságban üdvet találó miveltebb vidékieknek vonzalma maradandóbban ide fűzessék; mind a nyári kemény mezei munkában kifáradó saját népünk, legalább a téli időszak alatt a szegénység és elaljasodás örvényében ragadó korcsmás dorbézolásoknál itt külön multságot is találjon, s mind általában e város polgársága ezen célba vett intézet gyakoribb látogathatása útján a midőn tudniillik az emberek kerülendő hibái és utánozandó erényei eleven példákban tüntetnek bírálata alá, élvezetdus szórakozás mellett egyszersmind izlés- és érzésére nézve is pallérozó közeli életiskolát nyerjen.

Ezen felkarolt eszmének valósitása iránt Takács Alajos tisztviselő és ügybarát elnöke alatt Galánffy Lajos és Szakay Endre tanácsnokok, Czupra Endre aljegyző és Riszdorfer János főjegyző tüzetes javaslat készítésére kéretnek fel és küldetnek ki s e tárgy jelentésük beérkezével ezen ügy, a város közönségének sikert egyedül adható közrészvételére lesz hivatalosan felajánlandó.

A tervbefogott állandó színház pénzalapjának magvával a tanács első sorban is a szini előadások jövedelmeinek megadóztatását tekinti, s ennél fogva ezennel elrendeli és határozza, miszerint az itt jelentkezendő színésztársulatok egyedül azon feltétel alatt nyerjenek előadási engedélyt, hogy ha ezen színházi alap javára is ittműködésük időtartamához képest egy vagy több külön előadást fognak tartani; továbbá második sorban jön a nemeskeblű műkedvelő társulatnak reménybe vett nagybecsű részvétele, melly is ez iránt a legszivrehatóbban kéretik fel; harmadik sorban vehetők azután az egyes adakozók jótékonyága és egyéb ide vonható egyes források. —

Mig az ügy keresztülvitelének fő alapját és biztosítékát a város egész közönségének áldozatok útján edzett hazafias és közjóért lángrakelő áldozatkészsége és pártolása teremtheti egyedül elő, melly pártolás pedig ha a kezdet nehézségei elhárítva lesznek, megelőző adatok szerint el nem fog maradni.

Mind ezek előleges tájékozás végett a kiküldött bizottságnak felmérésképen, a helybeli műkedvelő társulatnak és alkalmaskodásul a kapitányi hivatalnak jegyzőkönyvi kivonat útján értésül adatni határozatnak.

Kelt mint elől.

Jegyzette

Riszdorfer János
főjegyző¹

Nos, sokáig időzhetnénk e rövid szöveg értelmezésénél, elemzésénél. A színház művészeti és főként közművelődési céljának bizony aligha tudnánk ma is korszerűbb és tartalmasabb megfogalmazását adni. Az sem érdektelen és tanulság nélküli, hogy mily mértékben számított a város vezetése a színház alapításánál „a város közönségének sikert egyedül adható közrészvételére”.

Most figyelmünket mégis másféle két mozzanat köti le. Az egyik az, hogy ez a határozat voltaképpen nem is egyszerűen nyári játékokra alkalmas színpör létesítéséről beszél, hiszen kifejezetten utal a téli időszak alatti játék lehetőségére és szükségességére a nyári kemény mezei munkában kifáradt nép számára. Ha értelmezésünk helyes, úgy e határozat valójában a mai, eredetileg Abbáziába tervezett, Alpár Ignác elképzelései szerint megépült és 1894. február 5-én megnyitott mai kőszínház létesítésének első megfogalmazása a város vezetői részéről.

Sajnálatos, hogy az idézett határozattal kiküldött bizottság „tüzetes javaslatát” nem ismerjük. Azt sem tudjuk, elkészült-e valaha is. Akkoriban bizony a város vezetését más természetű, súlyos problémák is foglalkoztatták. Többek között a községi törvény parlamenti előkészületei, majd az 1871: 18. tc. megszületésével bekövetkezett városi jogcsorbulás, jogvesztés ügye is.

De — és kérdésünk szempontjából ez is fontos — nem találkozunk a város vezető testületei körében a nyári színpód megépítésének ügyével sem. Alig hihető, hogy ennek megépítésére ne kellett volna engedélyt kérni és adni, s hogy így írásos nyoma ne maradt volna.

Mert nyoma van annak, hogy pl. Szabados Tóth Jenő színikazgató 1870. április 7-én a tanácstól engedélyt kér előadások tartására a nyári hónapokra, s a város meg is adja az engedélyt, de megjegyzi, hogy a városnak „arénája” nincsen. Még 1872-ben is úgy kapnak engedélyt nyári előadások tartására Hubay Gusztáv és Sztopa Aladár színikazgatók, hogy maguk állítanak fel nyári színpódot. (Margócsy József a helyi sajtóban talált adatai szerint Hubay és Sztopa építettek is ideiglenes nyári színpódot, de azt rövidesen le kellett bontani.)

A 1873-as esztendőről eddig a város levéltárában semmi adatot nem találtunk. Ellenben a városi tanácsi jegyzőkönyvben 1875. február 6-án a következő adatok olvashatók. Ülést tart a városi építészeti szakosztály és tárgyalja Rosenzweig Dávid kérését, hogy ő a Bodnár Istvántól bérelt, Pazonyi (ma Dózsa György) úti házában, annak udvarán nyári színpódot építhessen, a bemutatott tervrajz szerint. A tervrajzot Kralovánszky Gyula városi kapitány tűzrendészeti, Horvát Gyula városi mérnök műszaki szempontból ellenőrizte, s a szakosztály az építési engedélyt megadta a Pazonyi utcai 796. helyrajzi számú ház udvarára.

A szakosztály az engedély megadását azzal indokolta, hogy a színjátszás „a közönségnek szellemi élvezetet és szórakozást nyújt, mint hogy jelenleg a városban színpód nints, a város olly helyzetben ez idő szerint nints, hogy színpódot építhessen”.²

Nos, ez a szakosztályi nyilatkozat eléggé meggyőzően bizonyíthatja, hogy 1873-ban nem épülhetett és nem működhetett Nyíregyházán nyári színpód.

Rosenzweig Dávid a színpódot minden bizonnyal rövid időn belül meg is építette. Lehet, hogy még 1875-ben. Az bizonyos, hogy nemsokára már működött is a színpód, amely azonos a Krúdy által oly nagy szeretettel emlegetett Hárs vendéglői színpóddal, s amely a város 1890-ben készült térképén is jól láthatóan jelölve van a mai Dózsa György—Béla utca sarkán lévő, s a Szabadság, (nemrégén Lenin, a múlt század végén Zöldség, még korábban Selyem) térre lenyúló telek keleti, északkeleti sarkán. Ez volt 1875-ben a 796. számú városi beltelek.

De az elmondottak talán nem is ebből a szempontból érdemlik meg leginkább a figyelmünket. Hanem azért, mert az 1869. évi városi tanácsi állásfoglalás szépen bizonyítja, hogy városunk igyekezett a kor követelményeihez és a többi magyarországi vidéki város törekvéseihez kapcsolódva (Miskolcon 1857-ben, Debrecenben 1865-ben, Temesváron 1875-ben épült állandó színház) Nyíregyházán is otthon teremteni Thália papnőinek és papjainak.

JEGYZETEK:

1. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár, V. B. 163. 2. sz.
2. Uo. V. B. 181. 3. sz.